

ជ័យសក្ខីភាព

ការផឹកទឹកបរិសុទ្ធវិសាសនា ឌុបឌុបប្រទានប្រសើរ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สร้สวัสดิ์ อ่องสกุล

เวียงกุมกาม

การศึกษาประวัติศาสตร์
ชุมชนโบราณในลำนานา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สรัสวดี อ๋อสกุล

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในลำนนา” มีวัตถุประสงค์หลักคือ ศึกษาพัฒนาการของเวียงกุมกามในลักษณะความสืบเนื่องของชุมชนที่ผ่านยุคสมัยต่าง ๆ มาตามลำดับ

ผลการวิจัยได้ข้อสรุปว่า บริเวณวัดกานโถมในเวียงกุมกามเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดี โดยมียุทธราชพุทธศตวรรษที่ 17 ชุมชนดังกล่าวมีฐานะเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ขึ้นตรงต่อการปกครองของเมืองทวารวดี จากการศึกษาร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีได้แก่ พระพิมพ์ดินเผา ศิลปะทวารวดี ภูมิปัญญาไม้เคลือบลายขูดขีด ศิลปะทวารวดี และเศษศิลาจารึกอักษรมอญภาษามอญ สภาพของชุมชนหมู่บ้านดังกล่าวมีผู้คนอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงสมัยพระญามังราย

เวียงกุมกามสร้างขึ้นในสมัยพระญามังราย สาเหตุที่สร้างเพราะพระญามังรายทรงประสงค์สร้างเมืองหลวงแห่งใหม่แทนที่เวียงทวารวดี สถานที่สร้างเวียงกุมกามมีความเหมาะสมกับการขยายตัวของสังคมเมืองในขณะนั้น เพราะมีทำเลที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิงซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ เวียงกุมกามถูกสร้างขึ้นท่ามกลางสภาวะแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมทวารวดี จากการศึกษาร่องรอยรูปแบบของเวียงกุมกามได้รับแนวคิดการสร้างเวียงตามแบบรัฐทวารวดี

เวียงกุมกามมีฐานะเป็นเมืองหลวงในช่วงเวลาไม่นานก็ย้ายมาสร้างเวียงเชียงใหม่ สาเหตุสำคัญที่ย้ายมาสร้างเวียงเชียงใหม่ก็เพราะเวียงเชียงใหม่ที่ตั้งเหมาะสมกว่าเวียงกุมกาม หลังจากสร้างเวียงเชียงใหม่แล้ว เวียงกุมกามก็ไม่สิ้นสลายลง เวียงกุมกามยังเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องสืบมาจนถึงสมัยราชวงศ์มังราย

เวียงกุมกามสลายตัวลงเพราะถูกน้ำท่วมครั้งใหญ่ในสมัยพม่าปกครอง (ต้นพุทธศตวรรษที่ 23) เวียงกุมกามถูกฝังจมอยู่ใต้ตะกอนดินที่น้ำพัดพามา จนยากที่พื้นฟูให้คืนสู่สภาพเดิม ประกอบกับหลังจากน้ำท่วม แม่น้ำปิงได้เปลี่ยน ร่องน้ำไม่ไหลผ่านเวียงกุมกาม ทำให้เวียงกุมกามหมดความสำคัญ โดยปล่อยให้ ไร่กร้างสืบทอดมานับร้อยปี จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีราษฎรเข้าไปอยู่ อาศัยภายในเวียงกุมกาม เวียงกุมกามมีสภาพเป็นชุมชนอีกครั้งหนึ่งภายใต้ชื่อ บ้านช้างค้ำ เรื่องราวของเวียงกุมกามเพิ่งได้รับความสนใจในฐานะชุมชนโบราณ ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2527

Abstract

Wiang Kum Kam

A Historical Study of an ancient community in Lanna

by Sarassawadee Ongsakul, Chiang Mai University

The major objective of this research was to investigate the evolution of Wiang Kum Kam since its identifiable original but consistent stages.

The investigation found that the compound surrounding Kan Thom temple in Wiang Kum Kam was in fact an ancient Hariphunchai - era settlement around the 11 th centuries A.D. The village settlement was directly subjected to hariphunchai rule. Such Hariphunchai cultural artifacts and remains as terra - cotta votive tablet, unglazed earthenware pots with incised decoration and fragments of inscription in Mon script and language, etc., demonstrated that such a settlement had continuously been inhabited up to the time King Mangrai built Wiang Kum Kam.

Wiang Kum Kam, thus, was built during king Mangrai period as a new capital in place of Hariphunchai. It was deemed that the new site was better located and suitable for further expansion. The Ping River, the bank on which Wiang Kum Kam was situated, was at the time the major route of communication. Therefore, it was obvious that the city was very much influenced by Hariphunchai architectural style.

However, Wiang Kum Kam, as the new capital, did not last long. Wiang Chiang Mai, Chiang Mai city at present, was chosen as a new site and capital due to its even better location. Despite the new capital, Wiang Kum Kam did not disintegrate and disappear. It stayed on as a rather large settlement until the end of Mangrai Dynasty.

During the Burmese rule (in the late 17th century) and ravaged by great floods, Wiang Kum Kam came to an end buried under mud beyond the reach of restoration. Besides, following such great floods the Ping river changed its course, thus, making the city lose its importance. It was abandoned and deserted for hundreds of years. During the fifth reign of the present Chakri Dynasty Wiang Kum Kam was once again inhabited turning it into a new community under the name of Ban Chang Kham. The new interest in the place as an ancient settlement of historical significance and value, however, emerged as recently as A.D. 1984.

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่เจ็ด
(ปรับปรุงและเพิ่มเติม)

หนังสือเรื่อง “เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในลำนนา” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 6 พิมพ์เมื่อมิถุนายน 2551 เวลาผ่านไป 10 ปีแล้ว ผู้เขียนเห็นสมควรปรับปรุงและเพิ่มเติม ผลงานเดิมครั้งใหญ่ ให้เท่าทันกับหลักฐานใหม่/ข้อสรุปใหม่ และประเด็นข้อถกเถียง ทั้งนี้ เพื่อประมวลสถานการณ์ขององค์ความรู้ประวัติศาสตร์เวียงกุมกามครั้งล่าสุดในปี พ.ศ. 2561 ความเป็นนักเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งได้รับการสั่งสอนให้มีการทบทวนและพิจารณาหลักฐานที่ค้นพบใหม่ และน้อมรับปรับปรุง หากเห็นว่า เป็นข้อมูลใหม่ที่น่าเชื่อถือ ผู้เขียนตระหนักถึงภาระหน้าที่ ซึ่งควรทบทวนผลงานของตน ประกอบกับความผูกพันของผู้เขียนต่อเวียงกุมกาม จึงปรับเนื้อหาให้สมบูรณ์ กล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้ สามารถใช้ศึกษาเวียงกุมกาม สืบต่อไปอีกหลายปี

“เวียงกุมกาม” ฉบับพิมพ์ครั้งที่เจ็ด ได้รับการสนับสนุนการพิมพ์จาก ห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลลอนุสารเชียงใหม่ โดยการประสานงานของคุณอนันต์ชัย นิมมานเหมินท์ ผู้เขียนขอขอบพระคุณยิ่ง

ผู้เขียนยังได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ขอขอบคุณ อาจารย์อรพิน สร้อยญาณะช่วยพิมพ์ยกร่างต้นฉบับ อาจารย์วรวิทย์ ศุภวิมุติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ช่วยทำแผนที่ประกอบ คุณวิวรรณ แสงจันทร์ ให้ความเห็นทางโบราณคดี คุณอนุชา น้ำสา ช่วยจัดระบบคอมพิวเตอร์

เช่นเดิมรองศาสตราจารย์สมโชติ อ๋องสกุล ช่วยประสานงานฝ่ายสนับสนุน
การพิมพ์อีกครั้ง พลังจากครอบครัวนักวิชาการที่เข้าใจกัน เป็นฐานสำคัญ
ของการผลิตผลงานอย่างต่อเนื่องของสองเรา

สร้อยดี อ๋องสกุล
แม่เหียะ เชียงใหม่
10 ธันวาคม 2560

ศูนย์ลำนานาศึกษา
ภาควิชาภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่สี่

หนังสือเรื่อง “เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในลำนนา” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 เมื่อมกราคม 2547 จำนวน 1,000 เล่ม ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างอบอุ่น ใช้เวลาจำหน่ายเพียง 4 เดือน หนังสือก็หมดและยังมีผู้คนจำนวนมากถามหาหนังสือเล่มนี้อยู่เสมอ ในโอกาสนี้ขอขอบคุณผู้อ่านทุกท่านที่สนับสนุนผลงานของผู้เขียน

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 ได้เพิ่มเติมเนื้อหาผลการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งล่าสุด เมื่อ พ.ศ. 2545 - 2546 ที่วัดหนานช้างและกุ๋ป่าด้อม จริงๆ แล้วข้อมูลที่เพิ่มเติม ได้สนับสนุนความรู้เดิมให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ดังนั้นเนื้อหาส่วนใหญ่ของหนังสือเล่มนี้ มีเนื้อหาสาระเช่นเดียวกับฉบับปรับปรุงพิมพ์ครั้งที่ 2 และฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 ผู้เขียนเห็นว่า หนังสือเวียงกุมกามเล่มนี้ ยังใช้ศึกษาสืบต่อไปได้อีกหลายปี อย่างไรก็ตามในอนาคตหากมีการค้นพบข้อมูลใหม่ที่เชื่อถือได้ ผู้เขียนจะปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การพิมพ์เวียงกุมกามครั้งนี้ เกิดจากความผูกพันของผู้เขียนที่มีต่อเวียงกุมกาม ด้วยเป็นผู้บุกเบิกศึกษามาตั้งแต่เริ่มต้น ในสภาพที่เวียงกุมกามยังไม่ได้รับการพัฒนา กล่าวได้ว่า แทบไม่มีใครรู้จักและผู้เขียนยังศึกษาจวบจนปัจจุบัน รวมทั้งเฝ้าติดตามผลงานของผู้ศึกษา/วิจัย/สำรวจเวียงกุมกามในรุ่นต่อมาๆ (ระหว่าง พ.ศ. 2545 - 2547) ซึ่งมีหลายโครงการด้วยกัน แต่ละโครงการได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดินจำนวนมาก อย่างไรก็ตามนอกจากผู้เขียนแล้วยังมีบางท่านเขียน “เวียงกุมกาม” ในประเด็นต่างๆ อยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถให้ภาพรวมประวัติศาสตร์ของเวียงกุมกามได้อย่างที่ผู้เขียนทำ มีบางท่านเขียนคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง บางท่านไม่รู้วิพากษ์วิพากษ์ประวัติศาสตร์ เนื่องจากไม่ได้ศึกษาด้านประวัติศาสตร์มาโดยตรง แต่ที่ขาด

จริยธรรมยิ่งคือผู้ลอกงานของผู้เขียนโดยไม่อ้างอิง บางคนถึงกับทำเป็นของตน แล้วออกวางจำหน่าย นอกจากนั้น มีส่วนราชการแห่งหนึ่งจากกรุงเทพมหานคร พิมพ์หนังสือ “เวียงกุมกาม” แจกฟรีสามพันเล่ม หนังสือประวัติศาสตร์ “เวียงกุมกาม” ของผู้เขียนจึงต้องพิสูจน์ตนเองเสมอมา

การพิมพ์หนังสือเวียงกุมกามฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 นี้ ไม่อาจรอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนใดๆ ผู้เขียนจัดพิมพ์ขึ้นเอง เพื่อเผยแพร่ความรู้ ประวัติศาสตร์เวียงกุมกามสู่สาธารณชน ภายใต้ความคิดทำหนังสือวิชาการ คุณภาพดีราคาเยา โดยยังคงจำหน่ายราคา 120 บาท เหมือนเดิม ซึ่งราคานี้ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2537 อนึ่ง ผู้เขียนยังระลึกถึงมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน ได้สนับสนุนเงินทุน 20,000 บาท เป็นทุนสมทบ เพื่อช่วยให้ผู้เขียนทำวิจัย “เวียงกุมกาม” เมื่อ พ.ศ. 2529 ดังนั้น จึงขอขอบคุณอีกครั้งต่อมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน และแหล่งทุนที่เคยสนับสนุนการตีพิมพ์หนังสือเวียงกุมกาม มาตั้งแต่ครั้งแรก ครั้งที่สอง และครั้งที่สาม

สุดท้าย รองศาสตราจารย์สมโชติ และลูกผู้เป็น “แก้วตาดวงใจ” ทั้งสองคน เป็นพลังให้ผู้เขียนมุ่งมั่นกับการสร้างองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นล้านนาอื่นๆ ขึ้นไป โดยไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคใดๆ

สร้อยดี อ่องสกุล

แม่เหียะ เชียงใหม่

10 ธันวาคม 2547

ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่สาม

หนังสือ “เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อมกราคม 2546 ในวาระประชาสัมพันธ์ “เปิดประตูสู่เวียงกุมกาม นครใต้พิภพ” จำนวน 1,500 เล่ม ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างอบอุ่น ทั้งๆ ที่ขณะนั้น มีส่วนราชการของรัฐแห่งหนึ่งจากกรุงเทพมหานคร ทำหนังสือเกี่ยวกับเวียงกุมกามแจกฟรีถึงสามพันเล่ม ผู้เขียนวางจำหน่ายในเวลาไม่นานหนังสือก็หมดลง และยังมีผู้ถามหาหนังสือเล่มนี้ ในโอกาสนี้ขอขอบคุณผู้อ่านทุกท่านที่ให้การสนับสนุนผลงานของผู้เขียน

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 มีเนื้อหาสาระเช่นเดียวกับฉบับปรับปรุงพิมพ์ครั้งที่ 2 เนื่องจากยังไม่มีข้อมูลที่จะให้ความรู้ใหม่ ผู้เขียนเห็นว่า หนังสือเวียงกุมกามเล่มนี้สามารถใช้ศึกษาสืบต่อไปได้อีกหลายปี

การพิมพ์ครั้งที่ 3 ผู้เขียนได้รับทุนจากกองทุนหนังสือเจ้าหลวงเชียงใหม่ โดยเจ้าวงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่ การสนับสนุนของท่านเป็นคุณูปการต่อการเผยแพร่ความรู้ “เวียงกุมกาม” สู่สาธารณชนในนครเชียงใหม่ ผู้เขียนขอขอบพระคุณยิ่ง

ตลอดเวลาที่ยี่สิบปี ที่ผู้เขียนอยู่กับงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างมีความสุข ก็เพราะกำลังใจดียิ่งจาการองศาสตราจารย์สมโชติ น้อยเหนือ และน้องแม่น้า “สิริศรี”

สร้อยดี อ่องสกุล
แม่เหียะ เชียงใหม่
ต้นฤดูหนาว 2546

ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

ฉบับปรับปรุง พิมพ์ครั้งที่สอง

ประวัติศาสตร์ของเวียงกุมกามอยู่ในความสนใจของประชาชน ด้วยเป็นเมืองโบราณมีอายุกว่าเจ็ดร้อยปี และมีสภาพเป็น “เมืองใต้ดิน” มีลักษณะพิเศษแตกต่างกับเมืองโบราณในท้องถิ่นอื่นๆ ของประเทศไทย

ผู้เขียนทำวิจัย ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม ระหว่าง พ.ศ. 2529 - 2532 หลังจากนั้น ได้ปรับปรุงและพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2537 หนังสือจำหน่ายหมดไปนานหลายปีแล้ว แต่ก็มีผู้ถามถึงอยู่เสมอ เนื่องในวาระที่เวียงกุมกามได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ ผู้เขียนได้ถือโอกาสปรับปรุงเนื้อหาสาระของหนังสือเวียงกุมกามเป็นการใหญ่ โดยออกไปสำรวจเวียงกุมกาม และติดตามขุดแต่งโบราณสถาน ซึ่งสำนักงานโบราณคดีที่ 6 เชียงใหม่ กำลังดำเนินการ ทั้งนี้เพื่อให้ทันต่อการค้นพบหลักฐานใหม่ล่าสุด (จนถึง พ.ศ. 2545) และได้ค้นคว้าเอกสารใหม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลใหม่ รวมทั้งได้ใช้ความรู้และประสบการณ์ของตนเอง ซึ่งได้ทำวิจัยชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน อย่างต่อเนื่อง เป็นเวลากว่าสิบปี หนังสือเวียงกุมกาม ฉบับปรับปรุงพิมพ์ครั้งที่สอง เป็นผลงานที่สมบูรณ์ ทั้งในแง่องค์ความรู้ และข้อมูลใหม่ทางโบราณคดี กล่าวได้ว่า สามารถใช้ศึกษาประวัติศาสตร์เวียงกุมกามสืบไปอีกหลายปี

ในการพิมพ์ครั้งที่สอง ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณเยาวภา วงศ์สวัสดิ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ คุณพิสิฐ เกตุผาสุก ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ และท่านรองฯ คุณอุดม พัวสกุล รองผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ที่ให้กำลังใจผู้เขียน

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานที่ 6 เชียงใหม่ ประกอบด้วย
คุณสหวัดน์ แนนหนา ท่านผู้อำนวยการสำนักงานฯ และนักโบราณคดี
ในสำนักงานฯ ทุกท่าน ห้างหุ้นส่วนจำกัด เฉลอริน “คุณอำไพ ไชยพิจิตร
คุณวิวรรณ แสงจันทร์ คุณนุชนางค์ ชุมดี และคุณธวัชชัย ชันไพศาลศิลป์”
และนักโบราณคดีทุกท่านที่ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในเวียงกุมกาม
นับตั้งแต่ พ.ศ. 2527 ถึง พ.ศ. 2545 และเจ้าของผลงานวิชาการทุกท่าน
ซึ่งใช้อ้างอิง

รองศาสตราจารย์สุจิตร์ พิตรากุล ให้ข้อคิดทางธรณีวิทยา อาจารย์ภาสกร
โทณะวนิก ช่วยถ่ายภาพ และคุณคมเนตร เชษฐพัฒนวนิช ช่วยพิสูจน์อักษร

สุดท้าย รองศาสตราจารย์สมโชติ อ๋องสกุล แม้งานล้นมือสักเพียงใด
ก็ยินดีช่วยประสานงานด้านการพิมพ์เวียงกุมกามอีกครั้ง นื่องเหนือและ
นื่องแม่น้ำได้เห็นการออกภาคสนามในเวียงกุมกามตั้งแต่เป็นเด็กเล็ก ลูกทั้งสอง
ให้กำลังใจเสมอมา

สร้อยดี อ๋องสกุล
แม่เหียะ เชียงใหม่
ยี่เป็ง 2545

ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนิยม

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก

โดย ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร

ที่แล้ว ๆ มา เมื่อมีสัมมนาทางวิชาการในต่างจังหวัด ผู้จัดการสัมมนามักจะเชิญวิทยากรจากกรุงเทพฯ มาบรรยาย แม้แต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ เอง ทั้งนี้ เพราะนักวิชาการท้องถิ่นไม่พร้อมที่จะทำหน้าที่นี้

บัดนี้ นายินดีที่นักวิชาการในท้องถิ่น เริ่มศึกษาค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องในท้องถิ่นของตน อย่างที่คุณสรสวดี อ่องสกุล ได้วิจัยเรื่องเวียงกุมกามสำเร็จมาแล้วนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลเท่าที่มีอยู่ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทั้งที่เป็นเอกสารรูปภาพ และยังได้ไปสำรวจในพื้นที่ด้วยตนเอง ขอสรุปลิงสมบูรณ์เท่าที่มีข้อมูลอยู่ในปัจจุบันนี้ ต่อไปในภายหน้า หากมีผู้สำรวจเพิ่มเติมขึ้น ก็อาจจะต้องแก้ไขผลสรุปให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตามข้อมูลใหม่ที่จะได้มา

ในฐานะที่เกิดในล้านนา ข้าพเจ้ายินดียิ่งยิ่งที่คุณสรสวดีได้ค้นคว้าเรื่องนี้ โดยเฉพาะข้าพเจ้าส่งเสริมให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อให้คนท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ และรักหวงแหนถิ่นกำเนิดของตน ข้าพเจ้าเชื่อในหลักการว่า คนเราจะต้องรักตนรักครอบครัวก่อน แล้วจึงจะรักถิ่นและประเทศชาติ กว้างขวางออกไปโดยลำดับ หากตัดความรักสิ่งที่ใกล้ชิดตัวออกไปแล้ว จะหวังให้รักสิ่งที่อยู่ไกลตัวออกไปได้อย่างไร การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะทำให้คนในท้องถิ่นซาบซึ้งและรักถิ่นกำเนิดของตน และแล้วก็จะขยายไปรักประเทศชาติของตนในที่สุด

หวังว่านักวิชาการทั้งหลายในล้านนาจะช่วยกันศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จนสามารถนำไปบรรยายให้นักวิชาการกรุงเทพฯ เป็นผู้ฟังบ้างในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก

การศึกษาวิจัยเรื่อง เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา ได้รับการอนุเคราะห์จากหน่วยงานและบุคคลหลายฝ่ายดังนี้

กองทุนพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ให้ทุนสนับสนุนการจัดพิมพ์ ผู้เขียนขอขอบคุณยิ่งที่ทำให้งานวิจัยมีโอกาสดูเผยแพร่ว่าและมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน ได้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยในเบื้องต้น ผู้เขียนขอขอบคุณคณะกรรมการของมูลนิธิที่เห็นความสำคัญของการวิจัยชุมชนโบราณ

หน่วยศิลปากรที่ 4 กรมศิลปากร ได้อนุญาตให้ผู้เขียนศึกษาโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งบูรณะวัดร้างในเวียงกุมกาม และให้ยืมรายงานการขุดแต่งวัดร้างต่างๆ และให้ยืมภาพถ่ายที่หน่วยศิลปากรที่ 4 ถ่ายเก็บไว้ระหว่างปฏิบัติงานขุดแต่ง เจ้าหน้าที่ของหน่วยศิลปากรที่ 4 ได้อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เขียนอย่างมากจึงขอขอบคุณยิ่ง

ขอขอบคุณ ดร. ฮันส์ เพนธ์ ผู้เชี่ยวชาญการอ่านศิลาจารึกล้านนาที่ให้ข้อมูลศิลาจารึกเวียงกุมกาม ซึ่งเก็บสะสมไว้ในคลังข้อมูลจารึกล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และให้ยืมภาพถ่ายเวียงกุมกามที่ท่านสะสมไว้ รองศาสตราจารย์ สุจิตร์ พิตรากุล ได้ให้คำปรึกษาด้านธรณีวิทยา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ ให้ความรู้ทางภาพถ่ายทางอากาศและภูมิศาสตร์กายภาพ ศาสตราจารย์ ดร. อุดม รุ่งเรืองศรี ได้ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับภาษาล้านนา Dr. Volker Grabowsky อาจารย์ William George Prewett และอาจารย์ลักขณา เบญจนิรัตน์ ช่วยเหลือด้านภาษาอังกฤษ

ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่กรุณาอ่านต้นฉบับอย่างละเอียด พร้อมกับคำวิจารณ์ที่ชี้ให้เห็นจุดอ่อนของงานและข้อแนะนำต่างๆ

อันลุ่มลึกยิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ท่านผู้หญิงวรรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
ให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ และให้ความเมตตาต่อผู้เขียนซึ่งเป็นศิษย์ตลอดมา
อย่างไรก็ตาม ความตื่นเินของผลงานเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียง
ผู้เดียว

ขอขอบคุณผู้สูงอายุทุกท่านที่ให้สัมภาษณ์ และให้ความเมตตาต่อผู้เขียน
ความมีน้ำใจของพ่ออู๋ แม่อู๋ เป็นสิ่งที่ผู้เขียนระลึกถึงอยู่เสมอ และขอขอบคุณ
ศิษย์ทุกคนที่ช่วยเก็บข้อมูล

สุดท้าย ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมโชติ อ๋องสกุล ที่ช่วยเหลืองาน
ภาคสนาม และช่วยประสานงานในการจัดพิมพ์จนสำเร็จเรียบร้อย

สร้อยดี อ๋องสกุล

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก

เวียงกุมกามสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 1837 (ดубที่ 2) ในรัชสมัย พญามังราย (พ.ศ. 1804 - 1854) เวียงกุมกามจึงสร้างก่อนเชียงใหม่ประมาณ 2 ปี (เชียงใหม่มีหลักฐานชัดเจนว่าสร้าง พ.ศ. 1839) เวียงกุมกามตั้งอยู่ในเขตท้องที่หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร

ในปัจจุบันเวียงกุมกามมีอายุถึง 700 ปี ในอดีตเวียงกุมกามเคยเป็นที่ประทับของพญามังรายและเป็นศูนย์กลางการค้า - การเมือง ต่อมาพญามังรายทรงย้ายเมืองหลวงจากเวียงกุมกามมาสร้างเมืองเชียงใหม่ เวียงกุมกามจึงมีฐานะเป็นเวียงบริวารของเชียงใหม่

อย่างไรก็ตาม ภายใต้อาณัติของเวียงบริวาร เวียงกุมกามก็คงความสำคัญ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเชียงใหม่อย่างมาก ดังจะพบว่า กษัตริย์ราชวงศ์มังรายทรงทำนุบำรุงเวียงกุมกามให้มีความเจริญควบคู่กับเมืองเชียงใหม่ตลอดมา จึงปรากฏเรื่องราวของเวียงกุมกาม ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี และโบราณสถาน โดยเฉพาะภายหลังการขุดแต่งซากโบราณสถานของหน่วยศิลปากรที่ 4 ในปี พ.ศ. 2527 ได้พบหลักฐานที่น่าสนใจยิ่ง เรื่องราวของเวียงกุมกามจึงเริ่มแพร่หลายในวงวิชาการและประชาชนทั่วไป นับแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

น่าสังเกตว่า เรื่องเวียงกุมกามเป็นที่สนใจของประชาชนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 แต่ในช่วงนั้นยังไม่มีนักวิชาการดำเนินการศึกษาวิจัยกันโดยตรง เท่าที่เห็นมีนักวิชาการบางท่านขีดเขียนบทความเพียงเล็กๆ น้อยๆ ที่แทบจะไม่ให้ความรู้ต่อประวัติศาสตร์กุมกามและล้านนา ในขณะที่ร่องรอยทางกายภาพของเวียงกุมกาม เช่น กำแพงเวียง คูน้ำ ร่องน้ำเก่า วัดร้าง กำลังถูกทำลายไป

ทั้งโดยเจตนาและความไม่รู้ ส่วนหลักฐานจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในท้องถิ่น ก็เป็นสิ่งที่กำลังจะหมดไปเช่นกัน ในสถานการณ์ดังกล่าว ผู้เขียนจึงดำเนินการ วิจัยประวัติศาสตร์เวียงกุมกามนับตั้งแต่ พ.ศ. 2529 ถึง พ.ศ. 2532

การศึกษาวิจัยเรื่อง “เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณ ในล้านนา” เป็นความพยายามของผู้เขียนที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เวียงกุมกาม โดยนำหลักฐานต่าง ๆ เท้าที่มีอยู่อย่างหลากหลายนำมาวิเคราะห์ เชิงประวัติศาสตร์ เพื่อเสนอภาพพัฒนาการชุมชนเวียงกุมกามในการดำเนินงาน วิจัยตามแนวดังกล่าวพบว่า เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก ผู้เขียนจึงใช้เวลาถึงสามปี ทั้งนี้ เพราะการออกสำรวจภาคสนามในบริเวณเวียงกุมกาม และพื้นที่ใกล้เคียงนั้น เป็นงานที่เหนื่อยยากและใช้เวลามากพอสมควร ประกอบกับวิธีการวิจัยครั้งนี้ เป็นสหวิทยาการ จำเป็นต้องใช้ความรู้ในแขนงวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น การแปลภาพถ่ายทางอากาศ การใช้หลักฐานทางโบราณคดี เป็นต้น การวิจัย ครั้งนี้ทำให้ผู้เขียนได้เพิ่มพูนความรู้ในแขนงวิชาการต่างสาขา ซึ่งเป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของผู้เขียนอย่างยิ่ง

งานวิจัยชิ้นนี้จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลที่ได้จากการขุดแต่งบูรณะของหน่วย ศิลปากรที่ 4 การขุดแต่งบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากรเป็นงานที่ใช้ งบประมาณมาก จึงทยอยทำไปในแต่ละปีงบประมาณ การรอคอยเพื่อให้ข้อมูล ครบถ้วนก็มีส่วนทำให้ผลการวิจัยของผู้เขียนต้องล่าช้าไปด้วย งานวิจัยนี้สรุปผล หลังจากทีหน่วยศิลปากรที่ 4 ขุดแต่งบูรณะวัดร้างในเวียงกุมกามไป 10 วัด ซึ่งเป็นวัดสำคัญ เหลือเพียงซาก “กองอิฐ” ของวัดเล็กๆ อีก 3 แห่งเท่านั้น ที่ยังไม่ได้บูรณะ (อาจไม่จำเป็นต้องบูรณะ) ข้อมูลที่ได้มาจากการขุดแต่งบูรณะ ดังกล่าวมีจำนวนมากพอจนทำให้ผู้เขียนมั่นใจว่าสามารถสรุปผลการวิจัย ได้อย่างสมบูรณ์

หลังจากงานวิจัยเรื่อง เวียงกุมกามสำเร็จเรียบร้อย ในปี พ.ศ. 2532 แล้ว ผู้เขียนพบว่าผู้สนใจในเวียงกุมกามมาตลอด ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ซึ่งต้องการข้อมูลและความรู้เรื่องเวียงกุมกามจากผู้เขียนอยู่เสมอ และเวียงกุมกาม

ก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของเชียงใหม่ ซึ่งทางราชการมีโครงการพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ด้วยแรงกระตุ้นจากความสนใจของผู้คนจำนวนมากน้อย ทำให้ผู้เขียนได้ปรับปรุงงานวิจัยชิ้นนี้โดยหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษานักประวัติศาสตร์และประชาชนทั่วไป

กองทุนพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร จัดพิมพ์ “เวียงกุมกาม” เนื่องในโอกาสครบรอบ 700 ปีเวียงกุมกาม (พ.ศ. 1837 – 2537) และ 700 ปีเมืองเชียงใหม่ เพื่อร่วมสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี (พ.ศ. 1839 – 2539) ในโอกาสนี้ผู้เขียนขออุทิศผลงานวิจัยเวียงกุมกามเป็นเครื่องสักการะพญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย พระผู้สร้างเวียงกุมกามและอาณาจักรล้านนา

สร้อยดี อ่องสกุล
เจ็ดยอด เชียงใหม่
ยี่เป็ง 2536

ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

บทคัดย่อ..... ก

Abstract..... ค

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่เจ็ด จ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่สี่ ช

ฉบับพิมพ์ครั้งที่สาม ฌ

ฉบับปรับปรุงพิมพ์ครั้งที่สอง..... ญ

คำนิยม

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก..... ฎ

กิตติกรรมประกาศ

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก..... ฐ

คำนำ

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก..... ฒ

บทที่ 1 ประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน

ก่อนกำเนิดเวียงกุมกาม 1

ลักษณะกายภาพแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน 3

ประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน 6

ลัวะ : ชุมชนระยะแรกเริ่ม 8

แคว้นหริภุญไชย : กำเนิดเมืองหริภุญไชย

และสถาปนาพุทธศาสนา 12

กำเนิดเมืองหริภุญไชย 12

ความเจริญทางพุทธศาสนา	14
กำเนิดสังคมเมือง.....	18
เมืองในแคว้นหริภุญไชย.....	20
การสลายตัวของแคว้นหริภุญไชย	29

บทที่ 2 เวียงกุมกาม : ลักษณะกายภาพ และพัฒนาการ

ทางประวัติศาสตร์.....	35
ความหมายของชื่อเวียงกุมกาม.....	37
ลักษณะกายภาพ	41
ร่องรอยทางน้ำเก่าของแม่น้ำปิง “ปิงห่าง”.....	44
ร่องรอยทางน้ำเก่าของแม่น้ำปิง “ปิงเก่า”	48
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์.....	52
1. สภาพก่อนกำเนิดเวียงกุมกาม : สมัยเป็น “หมู่บ้าน” แห่งเมืองหริภุญไชย.....	52
2. กำเนิดเวียงกุมกาม	62
ศักราชที่สร้างเวียงกุมกาม : ข้อถกเถียง.....	65
มูลเหตุกำเนิดเวียงกุมกาม	67
วิเคราะห์ที่ตั้งเวียงกุมกาม.....	69
ผังเวียงกุมกาม	72
คติเมืองโบราณเป็นสิ่งมีชีวิต	79
กำแพงเวียงกุมกาม	80
คูเมืองเวียงกุมกาม.....	86
3. เวียงกุมกามในสมัยพระญามังราย	87
3.1 สมัยรุ่งเรืองของเวียงกุมกาม : ราชธานีล้านนา	88
ศูนย์กลางทางการเมือง	89
ศูนย์กลางการค้า	90
การนับถือพุทธศาสนาในเวียงกุมกาม	93

3.2 การย้ายราชธานีจากเวียงกุมกามาเชียงใหม่.....	102
4. เวียงกุมกามในสมัยราชวงศ์มังราย	
(หลังรัชสมัยพระญามังราย พ.ศ. 1854 - 2101)...	107
4.1 เวียงกุมกามในฐานะเวียงบริวาร	
ของเมืองเชียงใหม่	107
4.2 เวียงกุมกามเป็นด่านป้องกันศึก	111
4.3 เวียงกุมกามเป็นชุมชนที่พัฒนาการ	
อย่างสืบเนื่อง.....	111

บทที่ 3	เวียงกุมกากล่มสลายกลายเป็นนครโบราณใต้พิภพ	141
	อุทกภัยที่เวียงกุมกาม	143
	ร่องรอยของอุทกภัย.....	143
	เวียงกุมกากล่มสลาย	153
	ผลจากอุทกภัยเวียงกุมกาม : น้ำป่าเปลี่ยนเส้นทาง	156
	ช่วงเวลาเวียงกุมกากล่มสลาย : สมัยพม่าปกครอง	
	(พ.ศ. 2101 - 2317)	159
	การฟื้นฟูชุมชนท่าวังตาล	164
	เวียงกุมกามกับการเป็นชุมชนอีกครั้งหนึ่ง	167

บทที่ 4	บทสรุป.....	179
	บรรณานุกรม.....	189
	ผู้เขียน.....	200

❧ บทที่ 1 ❧

ประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณ
ในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน
ก่อนกำเนิดเวียงกุมกาม

บทที่ 1

ประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณ ในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน ก่อนกำเนิดเวียงกุมกาม

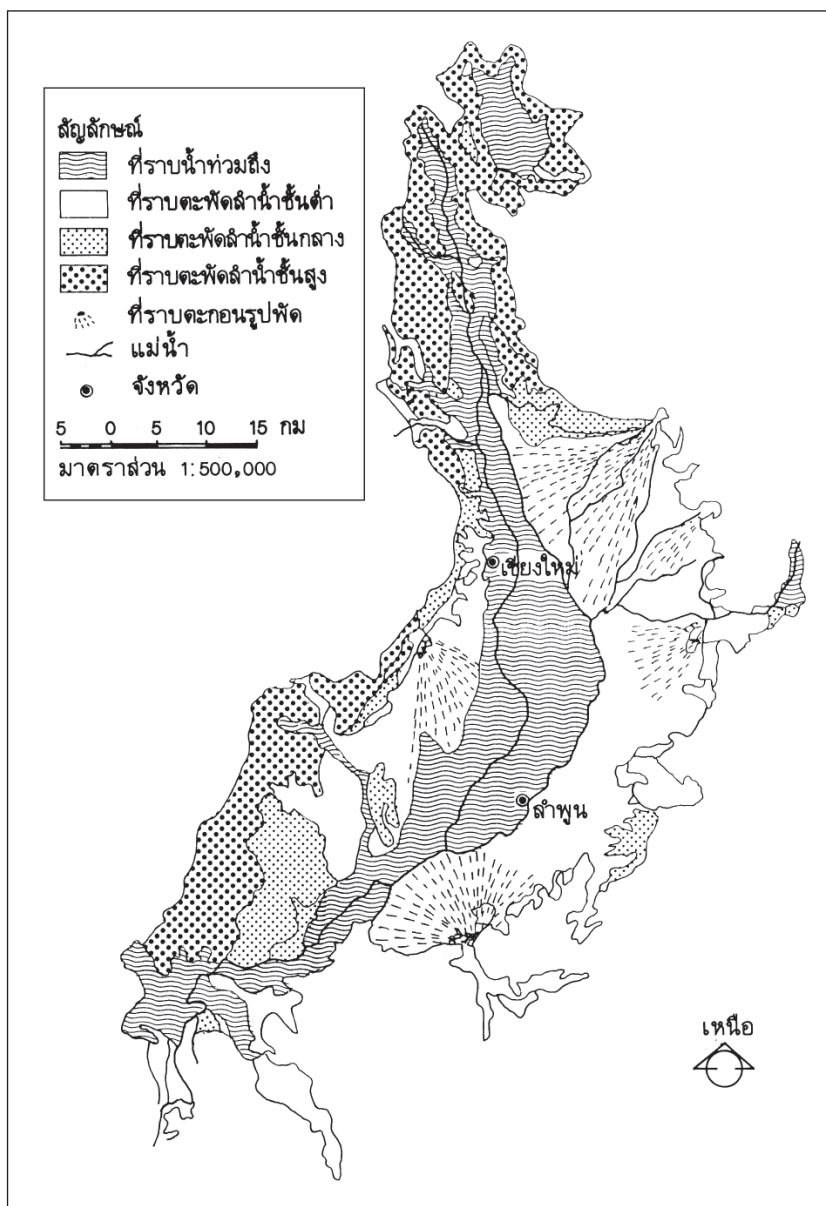
แอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน จึงมีการก่อรูปสังคมมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการสืบมาในสมัยประวัติศาสตร์ในยุคทวารวดี พื้นที่ตั้งของเวียงกุมกาม เป็นส่วนหนึ่งของแคว้นทวารวดี พบร่องรอยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแบบทวารวดี

ในบทนี้ เกริ่นนำ อธิบายสภาพก่อนกำเนิดเวียงกุมกาม เพื่อให้เห็นว่า เวียงกุมกามมีความสืบเนื่องจากสมัยทวารวดีถึงสมัยล้านนา

ลักษณะกายภาพแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน

ชุมชนโบราณเวียงกุมกามตั้งอยู่บริเวณแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน¹ ที่ราบขนาดใหญ่สุดในภาคเหนือตอนบน ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างหุบเขามีอาณาบริเวณครอบคลุมเขตจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูนรวม 13 อำเภอ (10 อำเภออยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ คือ แม่แตง แม่ริม สันทราย ดอยสะเก็ด สันกำแพง เมือง สารภี หางดง สันป่าตอง และจอมทอง และ 3 อำเภอในจังหวัดลำพูน คือ เมือง (ลำพูน) ป่าซาง และบ้านโฮ้ง) ระหว่างละติจูดที่ 18 องศา 15 ลิปดาเหนือ ถึง 19 องศา 10 ลิปดาเหนือ และระหว่างลองจิจูดที่ 98 องศา 40 ลิปดาตะวันออก ถึง 99 องศา 15 ลิปดาตะวันออก ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 940,000 ไร่²

ที่ราบเชียงใหม่ - ลำพูน (และรวมทั้งที่ราบอื่นๆ ในภาคเหนือ เช่น เชียงราย พะเยา แพร่ ฝาง) เกิดขึ้นในยุคเทอร์เชียรี (Tertiary Period) ซึ่งมีการเคลื่อนไหวของเปลือกโลกทำให้ผืนแผ่นดินบางส่วนยกตัวขึ้นเป็นภูเขา และที่ราบสูง บางส่วนทรุดตัวลงเป็นแอ่งระหว่างภูเขา³ แอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน เกิดขึ้นในยุคนี้ มีลักษณะยาววางตัวในแนวเหนือ - ใต้ เป็นที่สะสมของตะกอน ในยุคเทอร์เชียรีซึ่งสะสมกันอยู่ในทะเลสาบ ท้องแม่น้ำลำธารหรือที่ราบลุ่มแม่น้ำ ประกอบด้วยหินดินดาน หินทราย หินยุคเทอร์เชียรี ส่วนใหญ่ปรากฏตามขอบแอ่งตอนกลางๆ แอ่งถูกตะกอนที่มีอายุอ่อนกว่าปิดทับอยู่ ส่วนในยุคควอเตอร์นารี (Quaternary Period) นั้น ตะกอนต่างๆ ยังคงทับถมกันต่อมาจากยุคเทอร์เชียรี เกิดการทับถมบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ตะกอนที่ทับถมส่วนใหญ่เป็นประเภท หินทรายและกรวดที่ยังไม่แข็งตัว (unconsolidated rock)⁴

แผนที่ 1 ภูมิประเทศของแอ่งที่ราบเชียงใหม่ - ลำพูน